

Szczecin, 12 listopada 2019 r.

dr hab. Małgorzata Machałek, prof. US
Uniwersytet Szczeciński

RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ

mgr Łukasza Löpera *Powiat słupski w latach 1945-1956*

napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr. hab. Romana Drozda i promotora
pomocniczego dr. Kacpra Pencarskiego

Mgr Łukasz Löper wybrał jako przedmiot swoich rozważań dzieje powiatu słupskiego w latach 1945-1956 wpisując się tym samym w silny ostatnio nurt badań nad historią regionalną czy lokalną. Dyskusyjność zakresu znaczeniowego historii regionalnej/lokalnej nie zmienia faktu, że tego rodzaju badania są niezwykle potrzebne przynajmniej dwóm grupom odbiorców. Pierwsza z nich to profesjonalni historycy, dla których badania w skali mikrohistorycznej stanowią istotne uzupełnienie wiedzy o procesach historycznych. Drugą grupą są lokalne społeczności dla których wiedza o przeszłości danej miejscowości czy terytorium jest ważnym komponentem ich tożsamości. Doktorant dobrze wywiązał się z zadania kompleksowego przedstawienia dziejów powiatu słupskiego w pierwszym powojennym okresie i przedstawił spójne opracowanie problemu oparte na bogatej bazie źródłowej archiwalnej i szerokiej literaturze. Praca stanowi niewątpliwą wkład Doktoranta w rozwój historiografii i, moim zdaniem, powinna być opublikowana.

Po zapoznaniu się z przedstawioną dysertacją stwierdzam, że jej zawartość jest zgodna z tematem. Doktorant przekonująco uzasadnił główny cel swojej pracy, który określi jako próbę przedstawienia jednolitej monografii powiatu opisującej przeobrażenia społeczno-polityczne, kulturalne, gospodarcze oraz religijne jakie miały miejsce na badanym obszarze w latach 1945-1956. W mojej ocenie udzielił też wyczerpującej odpowiedzi na postawione pytania badawcze.

Nie mam zastrzeżeń do ram chronologicznych, gdyż są one dla badanego obszaru i powojennej historii Polski oczywiste, ani do zakresu terytorialnego pracy. Wyodrębnienie powiatu jako obszaru badanego z jednej strony pozwala na dokładne zbadanie przebiegu szerszych procesów historycznych i jednocześnie zaobserwowanie ich ewentualnej specyfiki na stosunkowo niewielkim terytorium, z drugiej jednak stanowi sporą trudność, gdyż w dość sztuczny sposób każe wydzielić fakty i wydarzenia historyczne mające miejsce na wyodrębnionym terenie. W przypadku powiatu słupskiego dodatkową trudnością są zmiany

M. Machałek

przynależności administracyjnej. Z trudnościami tymi Doktorant potrafił sobie jednak poradzić przedstawiając spójną narrację uwzględniającą szeroki kontekst historyczny oraz regionalne/lokalne uwarunkowania. Praca ma układ problemowo-chronologiczny co jest w tym wypadku najlepszym rozwiązaniem ze względu na wyjątkowo obfity materiał omówiony w pracy.

Struktura pracy jest prawidłowa, a jej podział na rozdziały i podrozdziały jasny i logiczny. W zasadzie wszystkie istotne aspekty i płaszczyzny życia powiatu słupskiego w badanym okresie zostały uwzględnione i szczegółowo przedstawione. Pewnym zachwianiem proporcji wewnętrznych pracy jest nadzwyczaj obszerny rozdział pierwszy, ale uważam to za w pełni uzasadnione, gdyż opisane w nim procesy dotyczące kształtowania się struktur i późniejszej działalności władz polskich na terenie powiatu słupskiego w latach 1945-1956 były nie tylko złożone i dynamiczne, ale miały również wpływ na wszystkie obszary życia społeczno-gospodarczego powiatu. Mam natomiast zastrzeżenia do brzmienia tytułu tego rozdziału o czym w dalszej części recenzji. Pewnym mankamentem pracy jest zbyt ogólnikowe nazewnictwo rozdziałów (Gospodarka, Oświata, Kultura, Służba zdrowia, Wyznania). Moim zdaniem takie hasłowe określenia niewiele mówią o zawartości tych rozdziałów (w przypadku ostatniego z nich zamiast „Wyznania” powinno być raczej „Życie religijne na terenie powiatu słupskiego”, gdyż w rzeczywistości o tym jest ten rozdział i tak zostało to zapowiedziane we Wstępie).

W pracy została wykorzystana obszerna literatura przedmiotu obejmująca monografie i artykuły opublikowane zarówno przed 1989 rokiem, jak i późniejsze. Na szczególne podkreślenie zasługuje przeprowadzenie przez Doktoranta szerokiej kwerendy źródłowej w archiwach centralnych i terenowych, dzięki której ustalił wiele nowych faktów nie odnotowanych we wcześniejszej literaturze. Oprócz źródeł archiwalnych korzystał również ze źródeł wspomnieniowych oraz prasy. Do tej ostatniej grupy źródeł mam jednak pewne zastrzeżenia, gdyż w najszerszym zakresie zostały wykorzystane materiały publikowane w czasopiśmie „Moje Miasto” w numerach wydawanych już w XXI w. Tytuły prasowe wydawane w okresie, którego dotyczyły badania są przywołane jedynie incydentalnie. Rozumiem, że w latach pięćdziesiątych XX w. np. na łamach „Głosu Koszalińskiego” informacji dotyczących powiatu słupskiego było znacznie mniej niż tych, które dotyczyły Koszalina, nie mniej jednak można było w znacznie szerszym zakresie sięgnąć prasy z tego okresu.

Pierwszy rozdział jest najobszerniejszy i zawiera opis skomplikowanych procesów dotyczących przejęcia obszaru późniejszego powiatu słupskiego przez polskie władze oraz

M. Mel

wymiany ludności. Druga część rozdziału została poświęcona omówieniu procesu budowania administracji polskiej oraz rozwojowi życia politycznego. Rozdział jest bardzo bogaty faktograficznie i oparty na mocnej podstawie źródłowej i literaturze. Widać tu wyraźnie fascynację mgr Łukasza Löpera opisywanymi wydarzeniami, ale trzeba przyznać, że narracja jest wyważona i rzetelna. Analizując zawartość merytoryczną tego rozdziału muszę jednak zwrócić uwagę, że tytuł rozdziału nie odpowiada jego zawartości. W rozdziale zostały omówione nie tylko kwestie dotyczące samego kształtowania się struktur polskich władz, ale również ich działalność aż do roku 1956. Jest to zresztą zgodne z zapowiedzią poczynioną we Wstępie. Należałoby zatem zmienić brzmienie tytułów rozdziału oraz podrozdziałów 1.4 („Tworzenie administracji polskiej i jej funkcje”) oraz 1.5 („Partie polityczne i organizacje pozarządowe”) lub inaczej skonstruować rozdział pierwszy wyodrębniając dodatkowe podrozdziały, zwłaszcza, że przedstawiony materiał jest obszerny.

Kolejny rozdział został poświęcony problemom gospodarczym. W odniesieniu do przemysłu i usług Doktorant najwięcej uwagi poświęcił wydarzeniom z lat 1945-1947. Wynika to z charakteru źródeł archiwalnych, które dla obszaru Pomorza Zachodniego są najbardziej obfite właśnie dla lat bezpośrednio powojennych. Jednocześnie wydarzenia, które miały miejsce właśnie w tym okresie zdeterminowały charakter gospodarki w kolejnych latach i dekadach. Lektura tego podrozdziału nasuwa jednak pytanie, czy rzeczywiście konieczne było aż tak szczegółowe przedstawienie wszystkich zagadnień, zwłaszcza, że zabrakło w nim miejsca na dokonanie szerszych uogólnień i porównania z sytuacją gospodarczą na innych obszarach ziem zachodnich i północnych, a nawet w całym kraju. Podobnie zachwiane proporcje są w podrozdziale dotyczącym rolnictwa, w którym stosunkowo pobieżnie zostały omówione kwestie dotyczące kolektywizacji i budowy sektora państwowego w rolnictwie, choć akurat te problemy na Pomorzu Zachodnim miały swoją specyfikę. Koncentrację Doktoranta na okresie bezpośrednio powojennym i dość skrótowe przedstawianie zagadnień odejmujących pierwszą połowę lat pięćdziesiątych widać również w kolejnych rozdziałach.

Interesujące treści zostały zawarte w rozdziale trzecim poświęconym oświacie. Został w nim przedstawiony proces tworzenia pałcówek oświatowych na terenie powiatu oraz problemy, jakie w tym zakresie musiały rozwiązywać lokalne władze oraz same placówki. Warto zauważyć, że Doktorant nie ograniczył się tylko do kwestii organizacyjnych, ale odniósł się również do niektórych problemów związanych z ideologizacją edukacji, zwłaszcza do wprowadzania do programów szkolnych nowych treści do nauczania historii i języka polskiego, eliminowania nauczania religii, a nawet kwestii wychowawczych (np. ciekawe

M. Maj

przykłady podane na s. 308). Uwzględnił również sytuację szkolnictwa wiejskiego, które w większym zakresie niż szkoły w miastach przeżywało problemy organizacyjne oraz kadrowe.

Kolejny rozdział poświęcony życiu kulturalnemu mieszkańców Słupska i powiatu przynosi również liczne szczegółowe informacje dotyczące tworzenia i działalności rozmaitych instytucji kulturalnych. Rozdział jest bogaty faktograficznie, ale moim zdaniem za mało w nim refleksji nad stosunkiem nowych mieszkańców do zastanego dziedzictwa niemieckiego, a przede wszystkim nad znaczeniem instytucji kultury dla procesów integracji mieszkańców powiatu słupskiego. Można było tym kwestiom poświęcić trochę miejsca w podsumowaniu rozdziału.

Sprawy kondycji zdrowotnej mieszkańców powiatu oraz placówek i kadry służby zdrowia powiatu znalazły odzwierciedlenie w kolejnym rozdziale. Jest on dobrze udokumentowany źródłowo, szkoda jednak, że Doktorant nie sięgnął do opracowania autorstwa Urszuli Kozłowskiej „Organizacja zwalczania chorób zakaźnych jako element polityki zdrowotnej państwa na Pomorzu Zachodnim (1944/45-1972)”, Szczecin 2013 oraz innych publikacji tej autorki.

Dla integracji nowych mieszkańców ziemi słupskiej szczególne znaczenie miała możliwość prowadzenia życia religijnego bez względu na wyznanie. Sprawom tym Doktorant poświęcił ostatni rozdział pracy, który podobnie jak poprzednie jest dobrze udokumentowany źródłowo i bardzo szczegółowy, ale także brakuje w nim choć krótkiego podsumowania, w którym należałoby odnieść się do podobieństw i różnic, jakie w polityce państwa występowały w stosunku do wyznawców poszczególnych religii oraz uwzględnić zmiany zachodzące w polityce państwa np. wobec Kościoła katolickiego na przestrzeni czasu.

Wskazane powyżej mankamenty dotyczące braku pogłębionych ocen i porównań mogło zrekompensować Zakończenie pracy. Ma ono jednak charakter bardziej sprawozdawczy niż refleksyjny, a przedstawione wnioski są na tyle ogólne, że nie pozwalają ustalić, na ile sytuacja powiatu słupskiego w badanym okresie była porównywalna z innymi powiatami ziem zachodnich i północnych, a na ile specyficzna. Przed publikacją rozprawy należy rozważyć uzupełnienie w tym zakresie Zakończenia.

Z obowiązku recenzenta dodam, że praca zawiera trochę drobnych usterek redakcyjnych i językowych, które powinny być usunięte w przypadku przygotowywania pracy do publikacji (np. s. 240 „brakujące inwestycje doprowadziły do ...”, s. 181 „hasła skandujące przeciwko ZSRR”, s. 174 – FN zamiast FJN). W kilku miejscach widoczne jest

M. Meł

przejęcie języka źródeł, (np. s. 230 „na majątki”, s. 174 „złą postawą wykazali się świadkowie Jehowy...”).

Niezależnie jednak od przedstawionych wyżej krytycznych uwag, oceniając całość recenzowanej dysertacji pragnę podkreślić, że jest to pierwsza tak szczegółowa próba przedstawienia procesów społecznych zachodzących w powiecie słupskim w latach 1945-1956. Przeprowadzona przez Autora szeroka kwerenda w zasobach Archiwum Akt Nowych, Archiwum Państwowego w Koszalinie, Archiwum Państwowego w Słupsku, Archiwum Państwowego w Szczecinie oraz Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej pozwoliła na wnikliwe i interesujące przedstawienie tematu. Na podkreślenie zasługuje fakt, że Autor w krytyczny sposób podchodzi do analizowanych źródeł i stara się je konfrontować z dotychczasową literaturą tematu dotyczącą regionu oraz całego kraju, choć na pewno nie wykorzystał wszystkich możliwości jakie daje zbadany materiał. Na podkreślenie zasługuje również zgromadzenie przez Doktoranta szeregu szczegółowych danych statystycznych, które zaprezentował w 60 tabelach, które dodatkowo ilustrują dynamikę omawianych procesów. Za szczególnie wartościowe uważam te części pracy, w których mgr Łukasz Löper skoncentrował się na przedstawieniu procesów społecznych, jakie w latach 1945-1956 zachodziły w powiecie słupskim. Doktorant wykorzystał w nich materiał źródłowy, który nie był w szerszym zakresie analizowany w dotychczasowej literaturze.

Oceniając całokształt dysertacji uważam, że praca wnosi wiele nowych ustaleń dotyczących powiatu słupskiego, znacząco poszerza wiedzę na temat procesów społecznych, politycznych i gospodarczych zachodzących w latach 1945-1956 na badanym obszarze. Uważam, że spełnia wymogi stawiane dysertacjom doktorskim i wnoszę o dopuszczenie mgr. Łukasza Löpera do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Margareta Meser